

Ասիկայ կը գտնուի՝ Երանելոյն տապա-
 նաբարին մտաերը, մեծ դրան կողմը. արձանա-
 գրութիւնն երկայնութեան գրուած է՝ երկսինն,
 Ասոր մէջ կը յիշուի՝ որ 8էր Վոսթասի փեսան
 Արղւուման 1712ի մեծ ժանտամահին, Յուլիս
 18ին, փեւելոյն միջոցին երեք զաւակ միասին

զոհ տուեր է, որոնց անուններն են Բերբեբէ,
 Առտէլ եւ Յոհոբ, երեքն ի միասին թաղուած
 են, մէկ կախարչի տակ: Արձանագրութեանս
 մէջ Երանելոյն կ'անուանուի աբդէն՝ Մէծ Կո-
 նոսի:

Հ. Գ. ԳԱՆԸՄԵՆԱՐԵՆՍ

**Südarmenten und die Tigrisquellen nach
 griechischen und arabischen Geographen.**

(Fortsetzung.)

LEVOND ALISCHAN nennt den Gölğik
 „See von *Շուկ*“ oder von Charberd¹. Leider
 ist mir InciCéans *Ստորագրութիւնն Տին Լայաս-
 տանայց* hier nicht zugänglich, so dass ich
 nicht festzustellen vermag, welche literarische
 Gewähr jenem Namen zukommt. Bei Jāq.
 III, 117 und Barhebraeus 446 erscheint das
 Gebiet des Sees unter dem Namen *سنتین*²
Շուկ, *Շուկ* ist nach SAINT-MARTIN der Name
 einer alten Festung inmitten des Sees,
 die am Ende des 11. Jahrhunderts im Bes-
 sitze von Fürsten aus dem Arsakiden-
 hause war und wo der armenische Patriarch
 Gregor III. Magistros, mit dem Beinamen
 Pahlavuni, im Jahre 1125 seinen Sitz auf-
 schlug; ihre Ruinen sind noch heute zu sehen³.
 Es ist dies ohne Zweifel die Insel mit dem
 Kloster, wo, wie man Huntington⁴ erzählte,
 der Dichter Nerses Šnorhali vor 14 oder
 15 Jahrhunderten (so!) eine Zeitlang gelebt
 habe. Nerses IV. war Patriarch im Jahre 1166.
 Nach seiner Residenz Hromklaj (Rüm qal'a
 nördlich von Bireğik) erhielt er den Beinamen
Klajec'i.

Nach der Geographie des Anania
 Širakaci, S. 30, 14—15, lagen *Շուկ* und

¹ Topographie de la Grande Arménie. Trad.
 par E. Dulaurier. Journal As. VIe Ser., t. 13, 1869,
 p. 421.

² Vgl. TOMASCHEK, Historisch-Topographisches
 vom oberen Euphrat und aus Ost-Kappadokien.
 Festschrift f. Kiepert. S. 137.

³ Mém. sur l'Arménie I, 64 s., 196, 442. Warden
 Wardapet, Weltgeschichte. Venedig 1862. S. 128.
 Chronique de Matthieu d'Edesse. Trad. par Ed.
 Dulaurier, p. 863, 486.

⁴ l. c. p. 150.

ՀՐԲՈՒՇՅՈՒՆ ՀՈՐՈՇՅՈՒՆ ԵՒ ՏԻՔՐՈՒՆ ԱՂ-
 ԲԵՐԵՎՈՒՆԷՔ ՅՈՒՆ ԵՒ ՇՐՐՐՈՒՆ ՈՍՊՈՂ-
 ՀՈՎՐԻՆԵՐՈՒ ՀՈՐՈՇՅՈՒՆ

(Հարսնութիւն.)

Հ. Ղեւոնդ Ալիշան Գեոլոգը «*Լեւոն-
 փացն*» կամ *Քարբերդու կը կոչէ* 1. Ինճիճեանի «*Ստո-
 րագրութիւնն Տին Լայաստանայց*»-ը գծախտարար
 հոս արմազարելի շունենալով շեմ կրնար հասա-
 տել թէ էնչ գիտական արժանիք կարիւր է տալ
 իրեն: Եւրոբի Գ. 117 եւ Բարհեբրէոս 446
 լինն երկիրը *سنتین*² անուամբ կը յիշեն. Շուկը
 Սէն-Մարտէնի համանայն անունն է լինն մէջ
 եղած հին բերդի մը որ ժԱ զարու վերջներն արշա-
 կուելի ինչանայց ստացուածքն էր, եւ ուր Գրիգոր
 Գ. Մագիստրոս՝ Պահլաւունի կոչուածը, 1125ին
 իր աթոռը հաստատեց. դեռ այսօր բերդին ասե-
 րակներն կարելի է տեսնել: Անշուշտ այս այն
 կղզին է, ուր ինչպէս կը պատմէին Հընտինկուրնի,³
 Ներսէս Հնարչայի բանաստեղծը 14 կամ 15 դար
 յառաջ (sic!) ժամանակ մը ապրած է: Ներսէս Գ.
 1166ին կաթողիկոս էր. իւր աթոռանիստ Հռոմ-
 կայէն (Ռոմ քալա, Բիբեճիկէ հիւսիս) Ալայեղ
 մականունը ստացաւ:

Անանիա Շիրակացոյ Աշխարհագրութեան
 համանայն էջ 30, Շուկ եւ Հռոմ բերդը Անձիօի

¹ Տեղեկագիր Հայոց Մեծայ. Վէճեա. 1855, էջ 40:

² Հմմտ. Տոմաշէկ, Historisch-Topographi-
 sches vom oberen Euphrat und aus Ost-Kappa-
 dokien. Festschrift f. Kiepert, էջ 137.

³ Mém. sur l'Arménie I, 64, 196, 442. Վար-
 ղան Վարդապետ, Պատմութիւն. Վէճեա. 1862, էջ
 128: Ժամանակագրութիւն Մատթէոսի Ռուհայեցոյ,
 տպ. Վաղարշապատ, էջ 427 եւ Թրգմ. Dulaurier
 էջ 863, 486.

⁴ Անոյ, էջ 150.

die Festung Horē im Gau *Anzit'*. Ein Ruinenort Tel-anzit liegt östlich von Tadem (*Ճձմա*), unweit der Strasse von Charput zum Gölğik¹. In Tadem wie in Tel-anzit befinden sich grosse Erdhügel. In letzterem Orte haben wir offenbar das *Մուճա* des Ptolemaios (V, 12, 8, p. 946, 3, ed. C. Müller) zu erkennen, das unter 72° L., 39° 30' Br. gesetzt wird. Damit ist der Mittelpunkt des Gaues *Anzit'* oder *Hansit'*, syr. *Hanzit* festgelegt und die Richtigkeit der Angabe des armenischen Geographen bewiesen.

Dass nun Trogus-Justin in der Tat die Quelle des Aryana-su im Auge hat, lässt sich durch eine Analyse der Angaben des Plinius erhärten². Der Kompilator hatte eine Quelle vor sich, welche Nachrichten über mindestens zwei verschiedene Tigrisquellarme vermengt hatte, denen er selbst dann noch die Mitteilungen des Claudius Caesar anfügte, die sich, wie wir später sehen werden, nur auf den Aryana-su beziehen können. Zuerst führt er den Bericht an, der schon dem Eratosthenes vorgelegen hatte: Der Tigris werde von seiner Schnelligkeit Tigris genannt, wie im Medischen Pfeil bedeute. Er fliesse in den See Artēssa (von *Arēś*, gen. *Arēśōj*), der alle

¹ S. KIRPERT's Karte der Routen, Hausknechts, sowie G. HOFFMANN bei GELZER, Georgius Cyprius, p. 170—171, TOMASCHER, a. a. O. 137.

² Plin. h. n. 6, 127—128. Die Stelle lautet: Sed et de Tigrī ipso dixisse, conveniat oritur in regione Armeniae maioris fonte conspicuo in planitie, loco nomen Elegosine est, ipsi qua tardior fluit Diglito.

Unde concitatur, a celeritate Tigris incipit vocari. ita appellat Medi sagittam. influit in lacum Artēssam. . . (Siehe oben Anm.) Fertur autem et cursu et colore dissimilis, tranvectusque occurrente Tauro monte in specum mergitur subterque lapsus a latere altero eius erumpit. locus vocatur Zoroanda (B zoroanda E zoaranda D zoaranda). eundem esse manifestum est, quod demersa perfert.

Alterum deinde transit lacum qui Thespites appellatur rursusque in cuniculos mergitur et post XXII p. circa Nymphaeum redditur.

tam vicinum Arsaniae fluere eum in regione Archene Claudius Caesar auctor est, ut, eum intumere, confluant nec tamen misceantur, leviorque Arsanis innatet MMMM ferme spatio, mox divsus in Euphraten mergatur.

Մէջ էին. Աւերակ մը, Տէլ-անձիտ, կայ Տագրիձե (Ճձմպո) արեւելք, Խարքերդէ Գեղուջիք¹ սասնոյ ուղղոյն մտօտնի. Թէ Տագրէմի եւ թէ Տէլ-անձիտի մէջ բարձր Տողարբուրներ կը գտնուին: Աւերանոյ մէջ ապահովարար Պողոտնոսի (V, 12, 8. էջ 946, 3, ապ. C. Müllerի) Մուճաճն ունինք առջեւնիս, որ երկ. 72° եւ լայն. 39° 30' ին վրայ կը գրուի. ստով քանի որ Անիի կամ Հանիի, սատր. Հանիի գաւառին միջնակէտը որչառած է, ուրեմն Տոյ աշխարհագրին տեղեկութիւնն սիշտ կ'իլլէ:

Պիւնիոսի տեղեկութեանց վերլուծումով մը կը հաստատուի թէ Տրոգոս-Թուլուսի իրապէս Արդանա-սուն աշքին առջեւ ունի. ժողովրդը իր առջեւ ունէր ազգի. մը. որ առ նուազն Տիգրիսի երկու սարբեր ակնազդիւրներու վրայ տեղեկութիւններ կը բովանդակէր, սասնց կցած է ինքը Ազազիտս Անարի պատմանները, որոնք՝ ինչպէս պիտի տեսնենք յետոյ՝ միայն Ազազա-սուն կրնան հայիլ. Նախ արգէն Երաստութենէսի առջեւ գտնուած տեղեկութիւնը յառաջ կը բերէ. Տիգրիս իր արագութեանը պատճառաւ առած է Տիգրիս անունը, որ Մարաց լեզուին մէջ սլազ կը նշանակէ. Արեւտիտս (Արեւլէն, ստ. Արեւլոյ) լեռը կը թափուի, որ իր մէջ ինկած բոլոր մարմիններն վեր կը բռնէ եւ բորակ կ'արտաշնէ, միայն մէկ տեսակ

¹ Տես Արդերոսի Karte der Routen, Hausknechts եւ Գ. Հ. Մ. Մաննի Գեղուջիք քով, Georgius Cyprius, էջ 170—171, Տոմաշէկ. աղբ. 137.

² Պլին. հ. n. Զ. 127—128. ահա իր խօսքը. «Սակայն կը պատշաճի Տիգրիսի վրայ ալ խօսիլ. Մեծ Հոյոց գաւառին մէջէն՝ զաշտաժայրի մը մէջ նշանուոր ազդիւրէ մը կը թիւ. տեղւոյն անունը Ելեզոզիձէ է. իսկ ինքը երբ զանոնք կ'ընկնան Պիգրիտայ կը կոչուի. Երբ արագ ընթանալ կը սկսի, արագութեանը պատճառաւ Տիգրիս կ'անուանուի. Մարք սյուզի կ'ընեն տեղին. Արեւտիտ լեռը կը հոսի. . . (Տես վերը, մասն.) կը հոսի սարբեր ընթացքով եւ գունով: Եւ կարել տեսնելն ետքը Տարսու լեռը գիմացն կ'ըլլով՝ քարայրի մը մէջ կ'ընկնի եւ ընդհարեայ ընթանալէն ետքը, անոր մեկալ կողմն գաւառ կ'իլլէ. տեղը Չարսանդա (Ք զարսանդէ, Ե զարսանդա, Ը զարսանդա) կը կոչուի: Նոյն ըլլալը անկէ յայտն է որ մէջը նստուածներն գաւառ կը հանէ:

Յետոյ ուրիշ լեռն մը կ'անցնի, որ Թեւոպիտս կը կոչուի, զարմեալ վիտի մը մէջ կը սուզանի եւ իր հ. ք. ետքը Նիմփէանի մտօտն երեւան կա. գայն:

Ազազիտս Անար կը վկայէ թէ Արեւնէ գաւառին մէջ Արսանիոյ արեւաքի մտնէ կ'ընթանայ որ զոյն կ'անցնեն, բայց իրարու հետ լին խառնուի, արագաբար զրոյն է շորս հազար ապակեղ կը հոսի Արսանիոյ վրայէն. յետոյ անդառնալով Եփրատի կը մտնան:

in ihn gebrachten Körper trage und Natron ausdünste und nur eine Gattung von Fischen beherberge, die sich nicht in das Bett des durchströmenden Flusses verirrt, gleichwie auch aus dem Tigris keine Fische in den See hinüberschwämmen. Er hebe sich im See sowohl durch seine Strömung als durch seine Farbe ab. Nachdem er den See durchströmt, verschwinde er, durch den entgegenkommenden Taurus am Abfluss verhindert, in einer Höhle und breche nach unterirdischem Laufe auf der anderen Seite des Gebirges wieder hervor. Die Stelle heiße Zoroanda. Dass es derselbe Fluss sei, gehe daraus hervor, dass er oben Hineingeworfenes wieder zum Vorschein bringe.

Diese Beschreibung geht ganz zweideutig auf den Wansee und dessen vermeintlichen Abfluss, den Mükis-çai, und zwar ist sie von Eratosthenes unabhängig, wie schon die Namensform *Aretissa* gegenüber *ΣΤΡΑΒΩΝ* 'Αρογνή beweist. Nur bezüglich der letzten Angabe, dass der wieder zutage tretende Fluss oben Hineingeworfenes wieder zum Vorschein bringe, ist es zweifelhaft, ob sie sich wirklich auf den Mükis-çai und nicht vielmehr auf einen anderen Quellfluss des Tigris, den Bykalön-su, bezieht. Unmittelbar darauf fährt aber Plinius fort: *Alterum deinde transit lacum qui Thespites (E tepitis) appellatur rursusque in cuniculos mergitur et post XXII p. circa Nymphaeum redditur*. Man hat nun angenommen, dass mit dem See Thespites der Wansee, mit dem Aretissa dessen nordöstlicher Zipfel bis zum Sund bei Amug gemeint sei. Denjenigen, der sich unter dieser Annahme bei den Worten des Plinius etwas zu denken vermag, beneide ich um seine Phantasie. Mir aber scheint es klar zu sein, dass hier ein zweiter Quellarm des Tigris geschildert wird, der ebenfalls durch einen See floss und dann in einem Tunnel verschwand, um später wieder zum Vorschein zu kommen. Die jetzige Verbindung der beiden verschiedenen Berichte rührt von einem Manne her, der der Meinung war, es handle sich in beiden Fällen um ein und denselben Tigrisarm. Die Hauptfrage ist nun: Wo haben wir Nymphaeum, die „Quellgrotte“ dieses zweiten Tigrisquellflusses, zu suchen?

ձուկ ունի իր մէջը, այս ձուկերն լճին մէջէն Հոսող գետին մէջ շէն մտնելի, իոյնպէս այլ Տիգրիսի ձուկերը լճով շէն անցնելի: Թէ իր Հոստողութենէն թէ գոյնովը լճէն կը դանազանուի: Լճէն դուրս Հոսելէն ետքը՝ Հանդիպակաջ Տարուող անոր ընթացքին դէմ կ'ենլէ, որով խոռոպէ մը մէջ աներեււոյթմ կ'ըլլայ եւ ստորերկրեայ ընթացքէ մը ետքը լեռնաշղթային միւս կողմը դարձեալ երևան կու գայ. այդ տեղը Զորուանդա կը կոչուի: Միեւնոյն գետն ըլլալը անով կը ցուցուի որ վերը մէջը նետուած բան մը վերստին յերևան կ'ենլէ վարը:

Տարակոյս չկայ որ այս ստորագրութիւնը Պանայ լճին եւ անոր կարեցեցեալ արտահոսման՝ Միւլքիւ-շայի՝ կը պատշաճէ: Երատոսթենէսէ անկախ ըլլալուն ապացոյց մը է ինքնին Արեթիսա առնուած ձեւը, մինչ Մարտոն 'Αρογνή ձեւն ունի: Տեղեկութեան վերջին մասը՝ որուն Համանայն գետին մէջ նետուած բան մը վարը կրկին յերևան կ'ենլէ, տարակուսական կը մնայ թէ արդեօք իրական Մուլքիւ-շայի՝ թէ Տիգրիսի ուրիշ մէկ ակնազգբիւրին՝ Իփլըւէն սուի կը պատշաճի: Այլէ անմիջապէս ետքը Պլինիոս այսպէս կը շարունակէ. Յետոյ երկրորդ լիճ մը, որ Թեսպիտէն կը կոչուի, կը կորէ կ'անցնի եւ դարձեալ անձառի մը մէջ կը սուզանի եւ ԻԲ քալլ ետքը Նիմփէոնի մտնելն մէջտեղ կ'ենլէ: Արդ ընդունուած է թէ Թեսպիտէնով Պանայ լիճը իսկ Արեթիսայով անոր Տիւսիս-արեւելեանն՝ մինչեւ Ամուկ Հասնող սուր ծայրը կը Հասկցուի: Եթէ մէկն այս կարծիքը ընդունելէն ետքը Պլինիոսի նազբերէն արեւոյց բան մը կարենայ Հանել, այնպիսեւոյն երեւակայութեան վրայ ես կը նախանձիմ: Ինծի ակնյայտնի կ'երեւայ որ Հոս Տիգրիսի երկրորդ ակնազգբիւր մը կը ստորագրուի որ նմանապէս ըմպուն գետի եւ յետոյ ստորերկրեայ անցքի մը մէջ կ'աներեւոյթմանար եւ վերջէն վերստին տեսանելի կ'ըլլար: Ուստի այս երկու զանազան տեղեկութեանց մէկի ձուլումը պարտական ենք մարդու մը՝ որ կը կարծէր թէ երկու գէպքին մէջ ալ Տիգրիսի միեւնոյն ակնազգբիւրին վրայ է խնդիրը: Հիմայ գիտաւոր Հարցը սա է թէ: Ո՞ր միտաւելու է Նիմփէոնը, այս երկրորդ ակնազգբիւրին անձառը:

Die Antwort auf diese Frage wird uns erleichtert durch den trefflichen Ammianus Marcellinus. Der römische Offizier beschreibt die Grenzen der Festung Amida folgendermassen: Et a latere quidem australi geniculato Tigridis meatu subluitur propius emergentis; qua luri opponitur flatibus, Mesopotamiae plana despectat; unde aquiloni obnoxia est, Nymphaeo amni vicina, verticibus Taurinis umbratus gentes Transtigritanas dirimentibus et Armeniam; spiranti Zephyro contraversa Gumathenam contingit regionem uberem et cultu iuxta fecundam¹. Es ist schlechterdings unbegreiflich, wie jemand angesichts dieser klaren Darstellung auf den Gedanken kommen konnte, den Nymphaeus im Norden der Stadt mit dem *Νυμφίος* = Batman-su der Romäer in Verbindung bringen zu wollen². Wenn nämlich der Verfasser sagt, die Festung blicke gegen Ost-südost auf die Ebenen Mesopotamiens hinab, so meint er damit die Ebene im Norden des Tigris, die ja zu seiner Zeit gleich der Stadt Amida zur Provinz Mesopotamia gehörte. Der *Nymphaeus* kann also nur der Bykalkän-su oder Zibbänä-su sein, der seinen Namen von der berühmten Quellgrotte (*νύμφαιον*) hat, unter dem Quellfluss des Tigris ist dagegen der *Arjana-su* zu verstehen. Es läge nun am nächsten, jene Quellgrotte auch in dem *Nymphaeum* des Plinius zu erkennen, wo der Tigris nach längerem unterirdischem Laufe wieder zum Vorschein kommt. Die von BŁOCK und LEHMANN erforschten örtlichen Verhältnisse der Grotte und des Tunnels, durch den der eigentliche Tigrisquellbach, der *Şah Miran-çai*, hindurchfließt, würden zu jener Ansicht im allgemeinen gut stimmen, sie scheidet indessen an zwei wesentlichen Umständen:

1. Nach BŁOCK beträgt die Länge des Tigristunnels 1000—1200 m³, während nach Plinius der Tigris erst nach 22 mp. = 5 1/2 Parasangen oder 7 *σταθμοί* wieder zutage tritt,

¹ Ammian. Marcellin. 18, 9, 2.
² So noch C. MÜLLER zu Ptol. 5, 12, 10, p. 949.
³ Verh. der Berl. Anthrop. Ges. 1900, S. 460.

Աբանդներն Ամիանոս Մարկեղիսնս այս հարցման պատասխանելը կը գիրացընէ, երբ որ հետեւեալ կերպով Ամիդ բերդին սահմանները կը տեղեկագրէ.

“Իսկ հարաւային կողմանէ, ի մտոյ անտեսանելի եղող Տիգրիսի կորացեալ ընթացքէն կը քերուի, որով հարաւային հովու մերկաց կը դիմարէ. Միջագետքի գաշտաժայրին վրայ կը նայի, ուստի հիւսիսային հովուն ենթակայ է. Նիմփեան գետակին մօտ է. անգր-տիգրիտեան ալ գեղը եւ Հայաստանը իբրբո՞ւ անշատոյ Տարսուի գագաթներով կը հովանաւորուի. շնչող զեփիւրի ենթարկեալ ըլլալով գուժաթեհնա կը ձգուի որ հարուստ եւ ժաշկութեան կողմանէ բերրի գաւառ մըն է”¹:

Պարզապէս անհասկնալի է թէ ինչպէս կրնայ մէկը՝ այս յոտակ բացատրութիւնը աչքին առջեւ ունենալէն ետքը՝ այն գաղափարին գալ թէ Նիմփեան՝ քաղաքին հիւսիսակողմը՝ Հռոմոց *Νυμφίοςին* (= Բատման-սու) հետ աղեթ մը ունենալու է²: Չառն զի երբ հեղինակը կ'ըսէ թէ բերդը արեւելք-հարաւ-արեւելքի կողմանէ Միջագետքի գաշտաժայրին վրայ կը նայի, ստով Տիգրիսէ հիւսիս եղող գաշտաժայրը կ'իմանայ որ իւր ժամանակն Ամիդ քաղաքին նման Միջագետքի նահանգին կը վերաբերէր: Ուստի Բիւքարէն-սուն կամ՝ Ջիբրէնէ-սուն հասնալու է Նիմփեանով, որ իր անունը նշանաւոր աղբերայրէն (*νύμφαδον*) առած է. իսկ աղբերագետով Արդանա-սուն իմանալու է: Ուրեմն շատ գիրին է Պլինիոսի Նիմփեանի մէջ նոյն աղբերայրը տեսնել, ուր երկարատես ընդերկրեայ ընթացքէ մը ետքը՝ Տիգրիտը վերստին երևան կ'իջէ: Անձաւին եւ այն ընդերկրեայ անցքին՝ ուսկից Տիգրիսի աղբերագետը Շահ-Միրան-չայը կ'անցնի, Բելքի եւ Լեմաննի քննած տեղական հանգամանքներն յընդհանուր շատ լաւ պատի յարմարէին այն կարծիքին. անբնս որ սակայն երկու եական պարագաներ անոր հակառակ կ'էլլեն.

1. Բելքի համանայն Տիգրիսի փապուղւոյն երկայնութիւնն է 1000 — 1200 մ.³ մինչդեռ ըստ Պլինիոսի Տիգրիս երևան կ'իջէ 22 հազար քայլ = 5 1/2 փարսան կամ *σταθμοί*, ետքը.

¹ Ամիան. Մարկղ. 18, 9, 2:
² Այլպէս կը համարի C. Müller, առ Պտղմ. 5, 12, 10, էջ 949.
³ Verh. d. Berl. Anthrop. Ges. 1900, էջ 460.

2. der Tigris des Plinius soll zuerst einen See durchfließen, ehe er in einem Tunnel verschwindet, während von einem See in der Umgebung der Quellgrotte heutzutage nichts bekannt ist. Allerdings nimant BELCK an, dass die topographischen Verhältnisse noch zur Zeit Salmanassar II. (858/823) dort wesentlich andere gewesen seien. Seiner Ansicht nach befand sich da, wo heute der Šāh-Miran-čai in den Tigrisunnele eintritt, vor Zeiten ein stattlicher See, der sich von der ihn stauenden Felswand aus mindestens 2 bis 2 1/2 km nach Norden zu erstreckte und vom Šāh-Miran-čai gespeist wurde¹. So verführerisch es aber auch wäre, diese Hypothese der Erklärung unseres Pliniustextes dienstbar zu machen², so müssen wir doch darauf verzichten, da uns in historischer Zeit hier kein See bezeugt ist. Es bleibt somit nichts anderes übrig, als uns nach dem ebenfalls höhlenreichen Quellgebiete des westlichsten Tigrisarmes, des Arjana-su zu wenden, wo wir in der Tat den gesuchten See heute noch vorfinden. Auch die Quellgrotte (Nymphaeum), wo der Fluss wieder hervorbricht, darf man hier wiederzufinden hoffen.

(Fortsetzung folgt.)

Dr. Jos. Marquart

2. Պլինիոսի Տիգրիսը փապուղոյն մէջ մտնելէն յառաջ լճէ մը կ'անցնի. մինչ այսօրս աղբերայրին շրջակայքը լճի մը գոյութեան մասին ոչինչ ծանօթ է: Բեւեջ կ'ընդունի թէ Սարմանասար Բ. Թ (858/823) ժամանակ հոն տեղագրական հանգամանքներն ետպէս ասորիներ եղած ըլլալու են. ըստ իրեն կարծեաց հոն, ուր այսօր Հաճ-Միրան-չայը Տիգրիսի փապուղին կը մտնէ երբեմն բաւական մեծ լճէ մը կար, որ զինքն արգիւղը ապաւանտներու շղթայէն 2 մինչեւ 2 1/2 կմ. զէպի հիւսիս կը տարածուէր եւ Հաճ-Միրան-չայով կը սնանէր¹: Որչափ որ ալ հրապուրելի ըլլայ այս եւթագրութիւնը Պլինիոսի ինչգրական քննադիրը մեկնելու համար², սակայն ստիպուած ենք անտես ընել զայն, վասն զի պատմութիւնը հոս գտնուող լճի մը չէ վկայեր: Առտի ուրիշ ընկերք չն մնար բայց եթէ Տիգրիսի արեւմտեան օժանդակին Արջանա-սուի, բազմանաւ աղբերագաւառը դաւնալ, ուր գեոս այսօր ալ տուրքի փնտուած լինը կը գտնենք. սակէ զստ կրնանք յայտ առնեալ հոս գտնելու այն աղբերայրը (Նիսիէոն) ուր գեոսը կրկին գուրս կ'ըլլէ:

(Շարունակելի)

ԴԿՏ. Յ. ՄԱՐԿԱՐՏ
Թարգմանեց Հ. Մ. ԱՊՈՂՅԱՆ

Յ Ե Ղ Ա Պ Բ Ա Վ Ա Ն

Ժ Ա Ն Յ Օ Թ Ա Գ Ի Ռ Ի Թ Ի Խ Ն Բ
Ե Բ Ե Մ Ի Ա Չ Է Լ Է Պ Ի Ի Զ Ե Ս Ի Բ Ը Ե Ա Ն

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

(Շարունակելի)

ՏՈՂ 158 և 159: Այս երկու տողերուն պարունակած շորս անուններուն վրայ կարող չնղայ լուսարանութիւն մը ձեռք բերել ծանօթացնելու համար, թէ ո՞վ էին Նորատունկըն Սեբաստիոյ, Կիրակոսն Պէլէնիկեան, Ան-

¹ Verh. der Berl. Anthropol. Ges. 1900, Seite 158 ff. Ebenso LEHMANN, Mitt. der Hamburger geogr. Ges. 1900, S. 48, zitiert Verh. d. Berl. Anthropol. Ges. 1901, S. 227—236.

² Wie LEHMANN tut: Mitt. d. Berl. Anthropol. Ges. 1901, S. 235. Adm. 1.

ժուր Յովսէփն կեսարու եւ Յակօբն Պէլէնիկեան: Եկեղեցականներն էին անշուշտ ասոնք ալ, որոնց անաղինք Սեբաստացի, երկրորդն ու շորբորդը փնչելեցի, իսկ երրորդն ալ Նեասարացի՝ որ անժուր մականունով կ'որոշուի, անկարող կամ օգէտ (անջնգին) ըլլալուն համար արդեօք: Ասոնց գերեզմաններն Նշող մը իսկ չկայ այժմ Պալմիրէ:

ՏՈՂ 160: Ստեփանոս Մեղրեցի, Պատրիկ այսինքն (բաթրիք) պատրիարք, որու մասին գրած եմ արդէն Գրգ Գլուխին 59րդ տողին յրանօթագրութիւններուն մէջ, 161րդ տողին Պապա ճախէրէն Տանինք Խօսքը՝ բանաէ

¹ Verh. d. Berl. Anthropol. Ges. 1903, էջ 458. Եղեպէս Լեւոնն կը յիշէ. Mitt. d. Hamburger geogr. Ges. 1900, էջ 48. Verh. d. Berl. Anthropol. Ges. 1901, էջ 227—236.

² Ինչպէս Լեւոնն կ'ընէ. Mitt. d. Berl. Anthropol. Ges. 1901, էջ 235 ծան. 1: